

UZ HÄRINGOV »KRISTOV ZAKON«

Dr Ivan FUČEK

Prije deset godina objelodanio je u našem tisku članak B. Lekić, *Desetogodišnjica Häringove moralke 1954—1964*, u *Dobri pastir* (1964), str. 276—285. A dvije godine kasnije u istom je *Dobrom pastiru* (1966), str. 15—16 izašao *Dijalog o Häringu*.

Häring kao teolog morala nije u nas nepoznata ličnost. Imali smo prilike čitati u hrvatskom prijevodu i neke njegove uvažene članke. Poznato je napućenosti, obitelji i nataliteta, koju je ustanovio papa Ivan XXIII. g. 1963., i da je bio jedan da je on bio član Papinske komisije »Za studij od najpoznatijih teologa »većine«.

Uz dvadesetu obljetnicu izlaska iz tiska prvog izdanja Häringova *Kristova Zakona* na njemačkom jeziku, i uz nedavno obogaćenje naše teološke literature prijevodom prvog sveska toga vrijednog djela, pravo je da o Häringu našoj javnosti progovorimo nešto opširnije.

Čovjek

Bernhard Häring je bez sumnje ono ime koje se danas najčešće spominje u vezi suvremene obnove moralne teologije. Znano je koliko je on uplivao na Drugi vatikanski sabor, pa se opravdano smatra ne jedinim plodom njegovih teoloških napora tekst *Optatum totius* 16 koji zahtijeva obnovu moralne teologije.

Taj njemački redemptorist začetnik je i otac priznate rimske akademije za moralnu teologiju, inače jedine na svijetu takve vrste, pod imenom »Alfonsianum« (na spomen oca moralista sv. Alfonza Liguorija). Svojim brojnim publikacijama, člancima i knjigama, na razne načine donosi sažeti sadržaj koncilskih ideja. Koncil u njegovim raznim dimenzijama dostignuća kao i nedostataka, osobito u njegovim karakterističnim pastoralnim vidicima, važnim za utjelovljenje Crkve u suvremenom svijetu, Häring kao rijetko koji od živućih teologa nastoji ne samo istaknuti, naglasiti i kao fotografirati, nego upravo uprisutniti kako bi postao stvaran poziv i životno ozbiljenje našoj generaciji.

Häring je onaj tip teologa koji ne živi samo sa svojim knjigama nego živi s čovjekom na terenu, u svim životnim prilikama i situacijama. Osjeća i doživljava puls života, čovjekove patnje i potrebe, lomove i borbe na propuhu modernog sekularizma, i ne želi ostati skrštenih ruku. On zadivljujuće radi i moli. Svake godine iznenađuje poplavom svojih studija i novih knjiga, sada ne više manualima u strogom smislu riječi nego monografskom obradom suvremenih problema. Tako smo zadnjih godina obradovani izdanjima: »Pomirenje«, »Kršćanski moral u doba sekularizacije«, »Medicinska etika«, »Pitanje predbračnih odnosa«, »Ekumenski moral... Želimo li pošteno govoriti, onda moramo reći da Häring nije zapravo predložio nikakva svoja nova »boom«-ostvarenja, niti je podao nove sisteme etičkog mišljenja. On je jednostavno i živo utjelovljenje otvorenosti u dijalogu sa suvremenim društvom, on brzom intuicijom i oštrim okom zapazi sve moralne

probleme i gibanja sadašnjice i želi im po mogućnosti doskočiti. To je, uostalom, i najjača karakteristika drugog vatikanskog sabora.

Bernard Häring je teolog koji duboko i stvarno doživljava ono osnovno današnjeg čovjeka, pa mu zato i govori jezikom novina i ulice ali uvijek kao katehet i pastoralac. On ne želi biti ni filozof, mada se mnogo služi rezultatima modernih filozofija, ne želi biti ni spekulativan teolog, ni profesionalni biblicist, iako nerijetko majstorski koristi rezultate prvih teologa i prvih egzegeta. On želi biti i jest praktičar; živog Isusa Krista želi navijestiti našem naraštaju. Poput Guardinija, Rahnera, Congara i drugih preteča koncila, i on ga je spremao svojim radovima, živio ga je za vrijeme njegovog trajanja kao teolog-perit, a sada ga nastoji na svaki način ugraditi u misaoni i religiozni svijet današnjice.

Vjerojatno je da budući teolozi neće prečesto citirati Häringa kao velikog teologa, niti će njegovo specifično naučavanje mnogo isticati upravo stoga što je on sav ugrađen u zbivanje današnje Crkve i današnjeg svijeta. Poput koncila i Häring predstavlja snažan zamah početka, nipošto svršetka neke epohe. Tako i njegov *Das Gesetz Christi — Kristov Zakon* u tri voluminozna sveska, »magnum opus« — to veliko djelo koje sadržava cjelokupnu nauku moralne teologije, ima samo prolazno značenje. On dijeli i dijelit će sudbinu pastoralaca svih vremena.

Bernhard Häring je rođen u Bötingenu 1912. Ušao je u redemptoriste 1930. Za vrijeme drugog svjetskog rata služio je kao liječnik u njemačkoj vojsci a kao svećenik imao je na brizi duhovne potrebe vojnika. Iza rata misionarski radi s deportiranima u Poljskoj. Čovjek takve podgradnje nije se mogao zadovoljiti s moralnom teologijom zatočenom u izolaciji katedre. Od godine 1950. nadalje Häring izdaje članke i knjige u kvantiteti od 300 do preko 500 strana godišnje. Drži predavanja po čitavoj Evropi i u obje Amerike. On je mogao posvetiti cjelokupno svoje vrijeme akademskoj učenosti, ali njegova temeljna i primarna pastoralna orijentacija prodire kroz nebrojene konferencije, predavanja, diskusije na sveučilištima, institutima, u većim ili manjim zavodima. On drži laicima svih vrsta, svećenicima, sestrama nagovore, obnove, duhovne vježbe gotovo na čitavom globusu.

Mnogi Häringovi spisi odaju dojam površnosti. Mnoga predavanja kao da su spremljena na brzinu za dotični trenutak. Zbog toga ga neki nazivaju i »velikim diletantom« među najvećim teolozima. Ali Häring bi vjerojatno umio vješto obratiti takve knjige, članke i predavanja unatoč njihovoj manjkavosti. On bi time pronašao još jedan oblik za ostvarenje obnove katoličkog života i mišljenja pred sve većim brojem slušatelja. Inače na svakoga tko se s njime susreće čini dojam požrtvovna svećenika-redovnika s dubokim kršćanskim osjećajem ljubavi i požrtvovnosti za bližnjega. Ukorijenjen u Bibliju i poruku Objave, on uči iz konkretnog života za konkretan život. Cilj i ideal mu je »salus animarum« — današnjeg brata čovjeka privesti živom Kristu, izvoru sreće.

Djelo

Naša teološka literatura znatno je obogaćena djelom *Kristov Zakon*, svezak I: *Opća kršćanska moralna teologija* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1973, tvrdi uvez s posebnim umjetničkim ovitkom, str. 512, 17,5 × 24. Cijena 160 ND).

Knjiga je izašla u petom svesku velikih sistematskih teoloških djela pod naslovom »Volumina theologica«, biblioteke centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije »Kršćanska sadašnjost«. Naslov izvornika je *Das Gesetz Christi. Moraltheologie*. Dargestellt für Priester und Laien von Bernhard Häring. Erster Band: Grundgestalt des christlichen Daseins. Allgemeine Moraltheologie. Erich Wewel Verlag. München und Freiburg 1967.

Prevodioci na hrvatski jezik su poznati naši profesori: dr Ante Kusić, dr Josip Stipanov i dr Marijan Valković. Šteta što nije izrazitije naznačeno tko je prevodilac kojega dijela, iako se može reći da je prijevod dobro ujednačen pa se ne osjećaju tolike razlike. Lekturu je izvršio Bela Tonković. A veoma ukusan ovitak

je djelo Željka Segovića. Plaketa na koricama predstavlja minijaturu za mjesec veljaču u kalendaru glagoljskog misala iz g. 1425, pisca Bartola Krbave (NUK ms 162, fol. 134v); prema crtežu Branka Fučića. Korekturu su izvršili Marija Depolo i Marijan Nežmah koji je knjigu i grafički uredio.

Pošto smo na str. 7 (nepag.) pročitali kratku »Riječ izdavača« i na str. 9 (nepag.) motto knjige: »Zakon Duha Života u Kristu Isusu oslobodi me zakona grijeha i smrti« (Rim 8, 2), dolazimo do opširnijeg *Uvoda* (11—18) samog autora: o zadaći, o nacrtu, o strukturi »ove« (= možemo čitati i »ovakve«) moralne teologije.

Uvodno poglavlje postavlja problem u dva odsječka (19—77). Prvi odsječak bavi se kratkom panoramom povijesti moralne teologije od Isusove propovijedi do 20. stoljeća, do II vatikanskog sabora: OT 16 i LG petog poglavlja. Drugi odsječak niže središnje pojmove moralne teologije: »spasenje duše«, »samousavršavanje«, »zapovijed«, »zakon«, »odgovornost« — kao središnji pojam cjelokupne moralne teologije i prema tome moralnosti čovjeka, »božanske kreposti«, »krepost štovanja Boga«, »moralne kreposti«, »nagon za srećom«, »nasljedovanje Krista«, »biti i živjeti u Kristu«.

Sama radnja podijeljena je metodom kršćanskog personalizma u dva sukladna dijela: prvi dio *Poziv Kristov* (78—319); drugi dio *Odgovor čovjeka* (321—478). Jednostavnost i duboka životnost podjele odmah od prve oduševljava.

Prvi dio knjige ima svega dva poglavlja, od kojih prvo nosi naslov *Čovjek pozvan na nasljedovanje*. Prvi odsječak tog poglavlja govori o »Biti i svrsi čovjeka« (83—118), dok drugi razlaže u čemu je »Pravo sjedište moralnosti« (119—227). Drugo poglavlje glasi *Oblak i sadržaj Kristova poziva*, a ima četiri odsječka: »Norma i zakon« (230—289), »Predmet čudoređa u sebi i u situaciji« (283—302), »Čudoredni motiv« (303—314), »Problem indiferentnog djela. Usklađivanje predmeta, okolnosti i motiva« (315—319).

Drugi dio knjige sadrži tri poglavlja. Najprije se govori o negativnom čovjekovu odgovoru ili o »Ne-grijehu u dva odsječka: »Narav i posljedice grijeha« (324—351), »Razlikovanje grijeha« (352—366). Drugo poglavlje obrazlaže temu *Obraćanja* u tri odsječka: »Poziv i početak nasljedovanja Krista« (367—397), »Čini obraćenika« (398—454), »Odrješenje i pomirenje« (455—465). Treće i zadnje poglavlje tumači općenito u čemu se sastoji kršćanska krepost, osobito krepost poniznosti, koju Häring smatra temeljem kršćanskog čudoređa, pa je zato i dao tom poglavlju naslov *Temeljne pretpostavke za sve savršeniji pristanak* (467—478).

Svako poglavlje, svaki odsječak, dapače nerijetko i svaki podnaslov nakon teksta kadgod je to potrebno i prikladno, prati obilna bibliografija, koja može poslužiti za produbljivanje studija. Pri svršetku knjige čitalac sa zadovoljstvom lista po *Dodatnoj bibliografiji* koju je s velikim marom priredio dr. Marijan Valoković (479—489). Slijedi zatim *Hrvatska moralna književnost do 1938.* uzeta iz: Andrija Živković, *Katoličko moralno bogoslovlje*. I. svezak: *Osnovno moralno bogoslovlje*. Zagreb 1938 (490—496). Na žalost, taj popis je nepotpun. Kao primjer, uzalud tražim u tom popisu glasovita djela: J. Habelića, *Prvi Oca našega Adama greh* ili J. Muliha, *Zrcalo spovedno, Zrcalo pravedno*. Napokon, valja pohvaliti Belu Tonkovića zbog *Dodatne hrvatske moralne bibliografije*: Djela napisana u nas poslije 2. svjetskog rata, kronološki raspoređena (497—499). Ni taj sastavak nije bio jednostavan pa nije neobično što je manjkav (usp. *Dijete plod ljubavi ili vještine laboratorija*, u *Obnovljeni život* br. 2, 1971).

»Kazalo imena, stvari, navoda iz SP, koncila i sl. objelodanit će se u III. svesku« — čitamo na str. 8 (nepag.), dok *Sadržaj* nalazimo na koncu knjige (501—509). Sasvim na svršetku KS je donijela popis dosad izdanih pet »volumina teolo-gica« (511).

Zaokret

Kad netko, koji prilično dobro poznaje starije autore moralne teologije kao Noldina, Prümmera, Genicota, Fanfanija, Merkelbacha, bez predrasude po prvi

put pročita u prijevodu Häringov *Kristov Zakon*, onda on ostaje pod snažnim dojmom nečega zaista novog: nove orijentacije, novog načina, nove metode, nove prisutnosti i učinkovitosti moralne teologije.

Znamo da je moralna teologija kako se predavala u katoličkim bogoslovijama do prije zadnjih petnaestak godina imala pred očima više-manje ograničeno područje sa preciznim zadatkom da što solidnije oblikuje buduće ispovjednike kako bi uzmgli pravo prosuđivati »slučajeve savjesti« svojih penitenata u ispovjedionicama. Predšasnici takvih sjemenišnih priručnika moralne teologije bile su tzv. *Institutiones Theologiae moralis*, koje su se pojavile koncem 16. stoljeća s Juanom Azorom (1536—1603). Taj tip moralne teologije prevladao je i, možemo reći, uzdržao se sve do II. vatikanskog sabora. Azorovu strukturu kasniji, pa i najznamenitiji moralisti, gotovo ništa ne mijenjaju. Ona se uzdržala kao paradigma nečega svetog i nedirljivog: nakon prvog dijela o općim moralnim načelima, slijede najprije Božje pa crkvene zapovijedi, nauka o sakramentima, cenzure i oprost, da se građa tih priručnika završi s dužnostima pojedinih staleža.

Izvorne *Institutiones Theologiae moralis* sačinjavale su same po sebi na prelomu iz šesnaestog u sedamnaesto stoljeće važan »aggiornamento« — stvaralački odgovor na potrebe vremena, prije svega na potrebe evropskog društva. Kako je Tridentiski koncil nastojao oko obnove značenja i prakse sakramenta pokore, to nije neobično što su se ti i takvi priručnici orijentalirali u tom smjeru pomalo jednostrano i redovito pretjerano juridički. U tom se pravcu možda najviše zalagala mlada Družba Isusova, primjenjujući reforme zaključaka Tridentuskog koncila. To je i razlog da su isusovci bili prema propisima svoga »Ratio studiorum superiorum« ustanovili tečaj nauka u trajanju od dvije godine za studij moralne teologije sa svrhom da se budućim ispovjednicima pruži što bolja izobrazba, da bi se tako odgojili što pronicaviji dušobrižnici koji će uspjeti pravilno riješiti razne moguće »slučajeve savjesti« s kojima bi se mogli susresti u ispovjedionicima. Poznato je iz Vaninovih studija koliko je ulogu u nas odigrao takav sistem na zagrebačkoj isusovačkoj Akademiji.

U priručnicima toga tipa strogo se naglašavalo što sve sačinjava grijeh a što ne. Pokušavalo se detaljno povući granice onoga što se »smije« a da još ne bude »težak grijeh«. Iznosi se mnogostruko razlikovanje između »teškog i lakog grijeha«. Ton takvih udžbenika, ton sličnih školskih predavanja kao i njihova cjelokupna perspektiva bili su u stvari negativistički, legalistički i minimalistički orijentirani. A možda je najveći problem bio upravo u tome što su kasnije generacije moralista i profesora morala shvaćale ove priručnike kao »nedirljivu cjelinu« — neki »corpus integrale« moralne teologije, unatoč njihovoj ograničenoj svrsi i ograničenom dometu, pa se nije moglo ni zamisliti da bi netko od »učenih moralista« mogao poći drugim, novim putem.

Istom u 19. stoljeću diže se reakcija protiv takvog negativističkog stava, legalističkog načina i pretjerane kazuističke metodologije s prvim pokušajima obnove u Njemačkoj. Djela Johanna Michaela Sailera (1751—1832) i Johanna Baptiste Hirschera (1788—1865) smatraju se pionirskim zaokretom. Škola u Tübingenu nastavlja razvijati misao ovih svojih dvaju preteča-pionira. Međutim mnoga odlična djela tübinške škole ostadoše gotovo nepoznata izvan granice Njemačke. Čak i u samoj Njemačkoj oni stariji priručnici sa svojom strukturom zadržali su prijašnji standardni karakter u mnogim učilištima i bogoslovijama. Istom dvadeseto stoljeće donosi veći broj pokušaja, kako unutar Njemačke tako i izvan njenih granica. Prema tome, obnova moralne teologije je najnovijeg datuma.

Teolog koji je možda najsnažnije i najupornije upozorio katoličke mislioce na potrebu obnove moralne teologije bio je upravo Bernhard Häring. *Das Gesetz Christi*, Häringov sistematski traktat cjelokupne moralne teologije, na nov način plasira metodu Fritza Tillmanna, koju je ovaj razradio u poznatim djelima: *Priručnik katoličke moralne nauke*, sv. III: »Ideja o nasljedovanju Krista«; sv. IV, 1 i 2 *Ostvarenje nasljedovanja Krista* (4. izdanje 1950). Häringovo djelo po prvi put je izdano u Njemačkoj 1954. Originalno njemačko izdanje doživjelo je sedam izda-

nja a prevedeno je najmanje na deset drugih jezika, uključivši ovaj hrvatski prijevod.

Sticanjem mnogih okolnosti B. Häring je postigao visoko ime na polju suvremene moralne teologije. Svoju doktorsku diplomu iz teologije stekao je na Sveučilištu u Tübingenu poslije drugog svjetskog rata g. 1947, gdje je došao u kontakt s O. Schillingovim djelom *Moralna teologija* 1922, 2. izd. 1952, i već spomenutim Tillmannovim nastojanjima oko obnove moralne teologije da ne bude više »puka zbirka zakona već istinski izražaj kršćanskog duha« (*Kristov Zakon*, 53. Odsad citiram samo KZ i stranicu).

Tako Häringa preko Tillmanna i Schillinga možemo smatrati duhovnim baštinikom pionirskog zaokreta, koji su u svoje vrijeme na istoj tübingškoj školi, izvršili Sailer i Hirscher da sada taj zaokret u moralnoj teologiji s II. vatikanskim saborom dobije ne samo »imprimatur« — odobrenje nego upravo da postane punovažeći imperativ s koncilskim tekstom: »Znanstveno izlaganje tog predmeta (= Moralne teologije) treba temeljitije hraniti naukom Svetoga pisma. Ona treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i njihovu obvezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta« (OT 16).

Misao

Želimo li sada dati neki »sintetički« pregled Häringova djela *Kristov Zakon*, sv. I, moramo prije svega ukazati na središnju ideju ili misao vodilju u njegovoj moralnoj teologiji. Naći ćemo je u pojmu »odgovor« i »odgovornost«. Kaže autor: »Čini nam se da je riječ 'odgovornost' najbolji izraz za osobni odnos između Boga i čovjeka, odnos u riječi i odgovoru, odnosno u pozivu i odluci« (KZ 67—68). Odmah nakon ovog sržnog tumačenja proširuje svoju centralnu ideju: »Uz to ta riječ neposredno ukazuje i na činjenicu da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju. 'Odgovornost' izražava i to da naš odgovor na Božji poziv nije konačan, ako u taj odgovor nije uključen bližnji i zajedništvo s drugim ljudima« (KZ 68). Tako taj pojam »odgovornost« u sebi kao »in nucleo« sadrži sve dimenzije kršćanskog života: odnos prema Bogu, čovjeku i svijetu. Život kršćanina konkretan i do kraja dosljedan, to je čovjekov odgovor na Božji dar u Kristu. Dijaloški karakter života kršćanina odražuje Savez između Boga i njegova naroda.

Čovjek treba da vjerno odgovara toj božanskoj inicijativi koja se ostvaruje u Kristu. A biti u Kristu ne znači biti individualan, osamljen, izoliran, nego znači nužno biti »povezan sa svima onima koji su u Kristu, s onima koje je Krist pozvao. Izgradnja zajedništva spada stoga na samu bit religioznog života, jer je to zapravo život u Kristu... Poziv na nasljedovanje upravljen nam je po Crkvi i preko Crkve... Što bolje čujemo poziv koji je upućen zajednici otkupljenih, utoliko bolje razabiremo neizrecivo ime kojim svakog pojedinog od nas Bog poziva u tom jednom pozivu koji nas okuplja« (KZ 61).

Tako Božji »poziv« pun ljubavi stoji na prvom mjestu u Häringovoj etičkoj misli. Jasno je da tu Häring hrabro slijedi misao kršćanskih personalista, što i naglašava već samom osnovnom podjelom svojeg sveska: »Božji poziv« — »čovjekov odgovor«. No ne radi se tek o misli kršćanskog personalizma i kršćanskog egzistencijalizma, nego se radi o konkretnom »životu kršćanina«. A taj život nije samo neko eudajmonističko ispunjavanje samoga sebe prema zahtjevu »bitka« (Heidegger), niti je samo izvršavanje obveza prema Bogu po strogoj dužnosti (Kant), nego je nasljedovanje Krista u poniznoj vjeri, nadi i ljubavi. Neumorno naglašujući »primat Božje ljubavi« Häring vješto zaobilazi pogibelj pelagianizma, koja inače vrebala u nekim priručnicima moralne teologije. Čovjek se ne spašava vlastitim svojim djelima i naporima. Naprotiv, spasava ga milosna i milosrdna Očeva ljubav po otkupiteljskom Kristovu djelu. »Vlastita Isusova ljubav postaje temelj i mjera zakona ljubavi« (KZ 20).

»Nasljedovanje Krista« i ljubav (*caritas*) za Häringa su ista stvar. On to jasno izriče u prikazu ideje o nasljedovanju Krista Schillingova morala, kako ju je

kasnije poimao Tillmann. »Nasljedovanje Krista u stvari se poistovjećuje s *caritasom* kao pozivom ljubavi Kristove i kao snagom i odgovorom učenikove ljubavi« (KZ 53). Moralni konkretan život, to je čovjekov odgovor na »novi život« koji prima u Kristu Isusu. Čovjek, kao onaj koji daje konkretne odgovore svojim moralnim djelovanjem, mora uvijek ostati otvoren kako bi uzmogao primiti kontinuirani dar Božje ljubavi. Siromaštvo duha, osobito poniznost srca (KZ 468—477), označuju temeljne dispozicije kršćanina. Onaj tko je kadar uvijek budna srca nasljedovati Krista, taj ostaje trajno otvoren Božjem pozivu u svom konkretnom životu i svakidašnjim praktičnim dužnostima.

U nasljedovanju Krista, kaže dalje Häring, dolazi posve do izražaja »bitna značajka religije kao zajedništva s Bogom i značajka moralnosti kao odgovornosti... Sam Krist je Savez i Zakon: Riječ i Odgovor. U njemu, po njemu i s njim živimo u Savezu — u dijalogu s Bogom« (KZ 72). Nakon što je razvio četiri teze o nasljedovanju Krista naspram čovjekove »odgovornosti«, kaže Häring: »Krist je Spasitelj čovječanstva od smrtonosne antropocentričnosti. Njega nasljedovati i u njemu biti znači biti u životvornoj teocentričnosti, u zajedništvu s Bogom koje nam je po milosti darovano, u riječi i odgovoru, u 'odgovornosti'. Poslušnost ljubavi u nasljedovanju Krista jest sudioništvo u trojednom Božjem životu u riječi i u njegovom odgovoru ljubavi« (KZ 75).

Häring odbacuje prigovor o »nemogućnosti« nasljedovanja Krista argumentacijom što je naša »bogoobličnost« na njemu, na »riječi« zasnovana i što je posve obnovljena njegovim otkupljenjem. A moralna teologija ima u tome nezamjenjiv zadatak: »Kao što se u svakom govoru o kopiji misli i na uzor, tako i moralna teologija mora kršćanski život u svemu upućivati na Prariječ u kojoj i po kojoj živi čovjek sličan Bogu i u kojoj jedino može dati svoj odgovor« (KZ 75).

Izneseni tekstovi neka su dovoljni za našu svrhu da osvijetle Häringovu srednju misao vodilju. Ukoliko se čini da je prikaz donekle nesistematičan, onda to neka posluži kao primjer same Häringove kerigmatičke metode prikazivanja i argumentacije. On je uvijek dovoljno jasan, dovoljno biblijski utemeljen, ali ne uvijek i dovoljno logičan, sistematičan i precizan. On želi uvijek potaknuti i oduševiti, pa se lako stekne dojam da čitamo zgodnu katehezu ili konferenciju negoli znanstveni prikaz s jednako čvrstom znanstvenom obradbom. Mnogi su mu stoga i prigovarali zbog manjka »znanstvenosti«.

Vidici

Antropologija našeg autora naskroz je kristološka, pa je možemo nazvati »sastavnim dijelom kristologije« (KZ 81). Krist poziva »čitava čovjeka« koji je nedjeljiva cjelina ali ne opet tako da se duži »zaniječe mogućnost postojanja bez tijela« (KZ 84). Za čovjeka u cjelini postoji samo jedan izbor: »Ili sloboda djece Božje ili sloboda robova« (KZ 88). Isto naslućuje i antropološki orijentirana medicina pa se sve više usmjeruje prema terapiji »cijeloga čovjeka«, njegova tijela i njegove duše. Pojedinačni čovjekovi čini izraz su čitave osobe. »Čitava je osoba nosilac moralnog dobra« (KZ 89—90). Stoga svaka pobožnost i svaka mistika koja bi htjela ići »izravno k Bogu, a suvišno joj je iskazivati časti Kristovu čovječstvu i vidljivo bogoštvolve Crkve, postaje vrlo sumnjiva« (KZ 91).

Moralne vrednote koje nas nose i pomažu u dijalogu s Bogom, među ostalim jesu: »individualnost«, »osoba«, »zajednica«, »povijesnost«, »transcendencija«, »eshatološka usmjerenost«, »sakramentalno čudoređe«, »liturgija«... »Čovjek je liturg Boga s Kristom i u pomazanju Duha Svetoga ili pak u grijehu 'liturg' nekog otpalog poslužnika Božjeg prijestolja« (KZ 116).

Liturgija i život jesu pojmovi koje trajno susrećemo u Häringovu pisanju. U liturgiji čovjek dolazi u kontakt s novim životom Uskrslog Krista. Liturgija po kojoj se uvijek iznova ostvaruje kršćanski misterij podvlači primat božanske inicijative oko spasenja čovjeka. Liturgija, napose u sakramentalnom susretu, predo-

čuje primjerom sama po sebi dijaloški karakter kršćanskog života. Božja riječ i djelo pozivaju čovjeka da odgovori svojom vlastitom riječi i djelom.

Sakramenti su učinkoviti znakovi Božje ljubavi (KZ 115—116). Oni su očitost milosti. Budući da Bog obvezuje ljude darovima koje daje, to sakramentalni znak ističe prirodu odnosnog dara i prirodu odnosnog odgovora. Čovjekovo sudjelovanje i odgovor po sakramentalnoj liturgiji postaju beznačajni ako ih ne prati odgovor na Božji poziv u dnevnom životu.

Život bogoštovlja isto je tako život kršćanina; život adoracije koji priznaje da su sve stvari na ovom svijetu darovi koje Bog daje čovjeku. Čovjek shvativši Božju dobrotu veliča Boga korištenjem dobra u službi Božjeg kraljevstva.

Čovjek svojom slobodom sudjeluje u Božjoj slobodi. Objava nam očituje puni sjaj i najdublju tajnu ljudske slobode (KZ 140). Čovjek je na analogan način *gospodar* svijeta (KZ 120). Sličan je Bogu i po *moralno-religioznoj spoznaji* koja je sasvim druge vrste negoli profano-znanstvena. Stoga »ni najblistavije teoretsko znanje morala ne nalazi se na istom stupnju kao najpriprostije znanje jednog sveca, pa makar on bio i analfabet« (KZ 141). *Razmatranje* izvanredno podržava jasnoću motiva slobodnog ljudskog djelovanja. Stoga je ono od temeljnog značenja za »svakog kršćanina« (KZ 125, 152, 308, 339). Razmatranje ne želi biti ništa drugo doli »pouka u školi Učitelja« (KZ 154).

O savjesti kao sposobnosti Häring na 13 mjesta upućuje izravno ili neizravno na tu »jezgru čovjeka« (GS 16) kao na »osobnog Boga« koji se u smislu našeg Pratemelja javlja u našim dubinama. Ideju je više natuknuo negoli dosljedno proveo, ali je time dao važne osobno-egzistencijalne vidike za daljnji studij i produbljanje pitanja. Osim izreke Biblije, osobito Pavla, navodi i izreke Sokrata, Ovidija, Seneka (KZ 156 sl). U smislu dubinske psihologije govori o mogućnosti deformacije savjesti i shizofrenog rascjepa »između duše i svijeta vrednota« (KZ 170).

Prirodni zakon Häring ugrađuje u svoje više biblijski inspirirano, dijaloško shvaćanje života kršćanina (KZ 223—244). Čovjek radi sukladno prirodi koju je primio od Boga. Time autor prihvaća tradicionalno katoličko shvaćanje prirodnog zakona. Postojanje neke negativne apsolutne norme glede ponašanja ne implicira nužno legalizam ili moral po kodeksu. Takve negativne norme samo ističu one malobrojne akcije koje nikada nisu u skladu s našom ljudskom egzistencijom. Unutar širokog djelokruga naših ljudskih akcija, a koje su u skladu s našom ljudskom prirodom, ne postoje opća načela na temelju kojih bi čovjek u svako doba mogao izvoditi ono što treba da čini kao najprikladnije u odnosnoj situaciji. Pod inspiracijom Duha čovjek dobiva pobudu da prigrli onu akciju koja je najprikladnija pojedinoj prilici.

Historičnost i evolucija također tvore karakteristike čovječje prirode. Häring sintetizira većinu suvremenih katoličkih gledišta o prirodnom zakonu i na taj način donekle izbjegava stereotipne verzije prirodnog zakona, a koje se nerijetko pojavljuju u priručnicima. Prirodni zakon ne sprečava nužno svako uzdizanje i razvoj. Ima autora, koji su u tome dalje pošli, pa prirodni zakon upravo postavljaju u trajni zahtjev uzdizanja i utjelovljivanja u situaciju svakoga vremena — »creativitas creaturalis« (J. Fuchs). Häringu je stalo da pokaže kako prirodni zakon ne smijemo identificirati s biološkim procesima. Inače nepokolebivo brani *apsolutne moralne norme*.

Univerzalne norme su drugo pitanje. Rast i dinamizam je neodoljiv zahtjev kršćanstva. Kristov zakon zahtijeva trajno obraćenje i razvitak. Dosljedno tome Häring odbacuje moraliku koja se u potpunosti osniva na univerzalnim normama jednostavno primjenjivim za sve ljude jednako. On prihvaća i snažno brani univerzalne negativne norme ili zabrane, kako ih tradicionalno naučava katolička teologija morala, ali takve norme samo izvana označuju demarkacione linije kršćanskog života. One ukazuju na ona malobrojna djela koja nikada neće biti u skladu s novim životom primljenim u Kristu. Unutar tih granica individualni kršćanin pozvan je da odgovori individualnim talentima i karizmama koje je primio.

Crkveni zakon u Häringovoj teologiji u stvari potvrđuje skolastičko shvaćanje prirode ljudskog zakona, mada je njegov postupak u toj točki izazvao razne prepirke među katoličkim teolozima. Sv. Toma naučava da svaki ljudski zakon priznaje iznimke. Häring jednostavno ponavlja čitavu kršćansku tradiciju ističući primat zakona Duha Svetoga koji stanuje u srcima pravednika, a relativni i sekundarni karakter bilo kojeg ljudskog zakona, pa bio on i crkveni (KZ 266 sl).

Krepost epikije »mora obuzdati doslovno vršenje zakona« — Häring ponavlja sa sv. Tomom (KZ 278). Ljudski crkveni zakon nije nikad obavezan ako prijeći vršenje primarnog zakona »agape«. Katolički život i teologija u prošlosti hvatali su se u koštac s obzirom na potrebu izuzetaka od ljudskog zakona naglašavajući dispense, privilegije i ispričavajuće faktore. Häring s Tomom i Alfonzom polaže važnost na »krepost epikije« u svim zamršenim situacijama kada izgleda da bi slovo ljudskog zakona moglo kočiti pravi duh zakona. Epikija postavlja krajnju odgovornost na samu individualnu osobu; neka ona sama odluči da li je slovo zakona obavezno u dotičnoj konkretnoj partikularnoj situaciji.

Etika situacije, kako je Häring razvija, osniva se na pozivu milosnog trenutka, na »kairosu«, koji međutim ne poriče egzistenciju tradicionalnih apsolutnih normi u kršćanskom životu. »Kairos« je jednokratni Božji poziv upućen individualnom kršćaninu u njegovoj posebnoj situaciji. »Kairos« odgovara individualnim elementima gledom na situaciju, gledom na posebne darove koje Bog daje pojedincu. Individualni, jedinstveni, neponovljivi poziv »kairosa«, međutim, nije u opreci naspram generičke obveze koja se osniva na ljudskom bitku, u čemu svi ljudi imaju sudjelovati (KZ 283 sl).

Problem grijeha u prošlosti katoličke teologije suviše se često, bar naizvan, istovjetio s pojedinačnom izvanjskom akcijom. Häring ne poriče da su grešna djela: lagati, krasti, psovati... No grijeh ne možemo promatrati kao izvanjski čin: Grijeh zahvaća duboko u osobnu realnost, upravo kao što metanoja znači promjenu srca. Vanjska akcija otkriva realnost promjene srca. Prema starijem razlikovanju između teškog i lakog grijeha isticala se težina materije o kojoj se radi (*objectum*). Ako je čin teške materije (krađa, preljub) grijeh je smrtni. Ako je čin lake materije (laganje, lakše nepoštivanje blišnjega) onda se radi o lakom grijehu. Häring, međutim, tvrdi da krajnje razlučivanje između smrtnog i lakog grijeha leži u subjektivnoj angažiranosti osobe. Smrtnim se grijehom angažira jezgra osobe, dok laki grijeh na neki način ostaje misteriozna periferna akcija. Dobiva se dojam da Häring u toj materiji još nije izrekao svoju zadnju riječ (KZ 340 sl).

O obraćenju, metanoji, promjeni srca, mentaliteta, što je primarna poruka Evandjelja, radosna poruka spasenja — Häring govori osobito impresivno. Moralizirajuća propovijed i legalističko prilaganje stvarnosti i suviše su često u prošlosti karakterizirali navještaj kršćanske poruke. Temeljna postavka moralne teologije, koja u sebi uključuje i dogmatiku i duhovnu teologiju dok isključuje »juridizam«, treba da bude u tome da je poziv na savršenost univerzalno zvanje svih kršćana (LG 39—41). Savršenost se realizira trajnim obraćenjima, jer obraćenje nije djelo izvršeno jednom zauvijek, nego se sastoji od susljednih obraćenja. »Ovaj usrećujući milosni imperativ za kršćansko življenje (za onu *conversio continua* ili *conversatio*...) ne djeluje niti automatski, niti na način vegetativnog uzrasta« (KZ 380).

Svetost nije samo za neke kršćane. Zato Häring shvaća važnost života svaki-danšnice običnog čovjeka u svijetu. Čovjek je pozvan da u svom dnevnom životu evocira sve više prisutnost Kraljevstva — »Basileie«. Cijeli svijet pripada kreativnom i spasiteljskom Božjem djelu. Kršćanin je pozvan da nastavi taj kreativni rad u povijesti. Rad, kultura, umjetnost, znanost, politika i sve prave ljudske aktivnosti imaju značenje i važnost za Kraljevstvo. Spasenje je kozmičko i socijalno isto tako kao što je individualno.

Zajedničarski vid kršćanskog života zauzima važno mjesto u Häringovoj teologiji. Spas čovjeku dolazi u zajedništvu, u Crkvi, u novom Izraelu. Ljubav koja karakterizira kršćanski život uočava se u prvom redu u zajedništvu, u pripravnosti

da podijelimo s drugim ono što imamo. Korisnici božanske »agape« moraju biti voljni podijeliti ono što sami imaju. Komunitarni vidik kršćanskog života podgrađuje socijalne vidike kršćanske egzistencije u sadašnjem svijetu.

Vrijednosti

Ne smijemo zaboraviti da je Häringov *Kristov Zakon* po prvi put izašao prije punih dvadeset godina. Autor je, doduše, daljnja izdanja usavršavao sve do izdanja iz g. 1967, koje nam je predloženo u hrvatskom prijevodu. Ipak djelo u bitnome nije mijenjao. Dodavao je i ispravljao neke vidike, djelo je usavršavao i popunjavao bilješkama i marginalijama, ponajviše upozoravajući na značajniju modernu literaturu koju je marljivo dodavao prijašnjem već obilnom pregledu. Kroz tih dvadeset godina, pa neka bude samo zadnjih sedam godina, ukoliko uzimamo vrijeme od zadnjeg njemačkog izdanja, u svijetu i u Crkvi ostvarile su se tolike promjene. U zadnja dva decenija u Crkvi smo doživjeli čak četiri cezure: završne godine pontifikata Pija XII. sa svojim karakterističnim obilježjem, pontifikat Ivana XXIII. sa svim karakteristikama pretkoncilskog otvaranja i s ulaskom u sam Koncil, epoha Koncila, burno pokoncilsko doba s neumornim nastojanjima Pavla VI. da kroz ovih deset godina na svaki način ljudima Koncil osmisli i inkarnira u zivanje.

Kroz to se vrijeme i teološka misao morala toliko pomicati. Da li samo u akcentuaciji? Ukoliko je neoskolastika s klasičnim manualima bila već na isteku pred svršetkom svoga doba; ukoliko su i novija nastojanja velikih teologa kao De Lubaca, Congara, Danieloua sve više odilazila u pozadinu: ukoliko je i Rahnerova transcendentna metoda nailazila na otpor i kritiku; ukoliko se u prošlih deset godina rodila i u istom deceniju ostarjela i gotovo umrla »teologija smrti Boga«; ukoliko se pojavila Metzova »politička teologija«, Moltmannova »teologija nade«; ukoliko su razne od tih teologija više-manje gradile na povijesnoj metodi, i opet više ili manje ugrađenoj u Bibliji; ukoliko su sve te nove teologije i novi pokušaji metoda ipak slabo uspjeli zahvatiti one izvan Crkve, onda moramo reći da je teološka misao zaista u previranju, dapače da ona to mora biti sve dok nekako ne pogodimo adekvatnije zahvatiti suvremenog čovjeka.

Napose veliko previranje doživjela je moralna teologija, a čini se da to previranje ne opada nego gradira, osobito otvaranjem premnogih problema nakon publikacije enciklike »Humanae vitae« (1968) i »seksualne revolucije« koju živimo. Häringovo nastojanje nipošto ne bismo smjeli procijeniti samo prema knjizi *Kristov Zakon*. Häring zahvaća mnogo šire i trajno ide naprijed, dok bez ustručavanja možemo reći da *Kristov Zakon* već dobrano otkriva svoju starost (ne kažem »zastarjelost«) i svoj zaista prolazni karakter. Djelo je u doba prvog izdanja bilo svojevrsna »revolucija«, navještaj prave obnove i preobrazbe moralne teologije. Ono se toliko razlikovalo od ostalih tada vladajućih školskih priručnika svojom biblijsko-pastoralno-kerigmatskom metodom, da se nije čuditi ako su ga napadali i najuvaženiji tadašnji moralisti. A napadali su ga zato jer se u takvu moralnu teologiju nisu mogli uživjeti, nisu mogli shvatiti da bi se moralna teologija uz-mogla »naučiti« iz takvog manuala. Njima je Häringovo djelo izgledalo više kao zbirka odličnih konferencija s veoma prikladnim materijalom za nagovore, kateheze, propovijedi, ali nipošto za formaciju svećenika-ispovjednika. Prigovor je bio razumljiv i stoga što je vladajuća struktura moralne teologije, kako smo naglasili, bila nedirljiv corpus (= principi, zapovijedi, sakramenti).

Uza svu novost koju je u svoje doba Häring izveo svojim djelom, moramo reći da je on uhvatio upravo tradicionalnu moralnu teologiju, ne neku »novu«, nego da je od te tradicionalne teologije učinio »takvu«. On je gradio na njenoj strogo skolastičkoj metodi sa strogo filozofskom podgradnjom. Uspio je odbaciti mnogi balast crkvenog prava, koji nitko ne napada nego samo tvrdi da ne spada u moralnu teologiju!, pa je prilično spretno razlučio pravni od ćudorednog vidika kršćanskog života. S druge strane, Häring je uhvatio Akvinčevu i Alfonzovu misao i način ugradnje cjelokupne teologije u moralnu (i Svetog pisma, i dogmatike, i

duhovne teologije), pa u Häringa ne igra više bitnu ulogu ono: »licitum« — »illicitum«, »validum« — »invalidum«, »grave« — »fere grave«, »licet sub levi« ... On je kršćansko ćudoređe — koje je zrcalo konkretnog života i život sam — tako uspio zahvatiti cjelovito da uz »takvu« moralnu teologiju nije više potrebna odijeljena disciplina duhovne teologije, budući da su svi vidici vrhunaca kršćanskih vrednota već uklopljeni u ovaj opći veliki okvir.

Osim toga, Häring je uspio tako shvaćenu moralnu teologiju i tako impostiranu napose utemeljiti na Svetom pismu i liturgiji i toliko naglasiti osnovne vidove odnosa između Boga i čovjeka, osobito odnosa Saveza, kao nitko prije njega, pa ni sam Tillmann ni Schilling. Moramo ipak reći da Häringovo mnogo navođenje Svetog pisma ponekad izgleda kao dosta prikladan dekor. Citalac bi očekivao na određenim mjestima dublja egzegetsko-teološka tumačenja. Ali ima primjera i takvih napora, kao, recimo, kad prema Kittelu obrazlaže značenje »hamartie«, »anomie«, »adikie« (328 sl), i na drugim mjestima.

Häring ponekad dodaje i uviđa je iz personalističke i egzistencijalne filozofije. Pokazuje mnogo interesa za dubinsku psihologiju pa nerijetko s tog vidika daje korisne suvremene refleksije. Obazire se i na dostignuća moderne medicine. No, uz biblijski vid života, uviđa je i potvrde s tekstovima Pisma, čini se da Häring — kao »po prirodi« usmjereni pastoralac — najviše pokazuje interesa za religioznu sociologiju. Religiozna sociologija mu daje podršku da moralnu teologiju učini relevantnijom za probleme suvremenog društva s ciljem kako bi je u konkretne situacije što bolje ukontekstirao. Njegov širi horizont naobrazbe i šire poznavanje tih »sporednih grana«, kako ih zovu s obzirom na moralnu teologiju, hrabri ga u tome da tretira mnoge probleme iz konkretnog ljudskog života. U tu svrhu donosi i mnogo svježih suvremenih primjera, ne prema onome »Titius quidam...«. Razni vidovi našeg konkretnog života nisu bili tretirani u prijašnjim priručnicima moralne teologije, a mnogi od njih nisu ni mogli biti, jer se naprosto nisu javljali u takvom obliku (manipulacija, pitanje suvremenog rata, razna psihička oboljenja...).

Kristov Zakon, svezak I, oduševit će propovjednike i pastoralce svih pravaca. Razočarat će dogmatičare, pogotovo one s naglašenijim spekulativnim usmjerenjem, naučene na preciznija i detaljnija razlučivanja. Njima će se Häringovo djelo učiniti »pokušajem«, na mjestima nedorečenim, bez one dubine koju su bili naučeni susretati u prijašnjim teološkim, pogotovo pregnantnim voluminoznim djelima. Bibličisti možda neće biti odviše oduševljeni samim nizanjem i donekle prekrojavanjem svetopisamskih tekstova a da im se nije podala sva nosivost i teološka podgradnja. A sami moralisti tražit će već novije akcente, novije vidike i novija dostignuća, suvremenija i »kurentnija« od ovih koje nam pruža Häringov *Kristov Zakon*.

Moralisti bi među ostalim u Häringovu djelu rado htjeli susresti križno pitanje: »Što je ljudska narav?« Rado bi čitali razlaganje o metafizičkom, fizičkom i historičkom vidu »naravi«, o njenoj »promjenljivosti« ili »nepromjenljivosti«. S tim u vezi pitanje »naravnog zakona«, a znamo da se o tome danas premnogo piše i da autori nisu jedinstveni u stavovima. Rado bismo susreli bar natuknut dvostruki vid ljudske slobode: slobode ukoliko se pojavljuje u kategorijalnim činima ili predstavlja sržnost osobe i pojavljuje se samo u onim »teškim dobrim ili teškim lošim činima«. Rado bi moralist od Häringa čuo neku riječ o »transcendentalnim normama« i o »kategorijalnim normama«, o »operativnim normama«. Ne bi bilo na odmet da je u priručnik ušao bar izdaleka i nakratko, poput upozorenja, vidik »smrtnog« i »teškog« grijeha naspram »fundamentalnoj ili temeljnoj opciji« za razliku od »finalne ili konačne opcije«, naspram niza »kategorijalnih odluka«. Mada je Häring mnoge vidove moralne teologije spretno »personalizirao«, moralist će tražiti još veće produbljenje i proširenje vidika »personalizacije«.

Nadalje, osnovna ideja Häringova morala: »odgovornost u Kristovu pozivu«, »u nasljedovanju Krista«, odlična je ukoliko imamo pred sobom kršćanina, pogotovo nekoga iz katoličke elite. Priručnik je pisan, kaže autor: »Für Priester und Laien«. No i svećenici bi bar na neki način u svojoj pastvi, osobito »u oralnoj

propovijedi«, trebali biti usmjereni u mogućnost znanstvenog prilaza današnjem naskroz sekulariziranom čovjeku; kako ateistima, tako i ljudima svih boja koje oko sebe susrećemo u našoj heterolognoj situaciji.

Pogotovo bi to trebalo nekako reći, u to uputiti naše laike. Zato osnovna ideja Häringova morala, koja je upravo ideja II. vatikanskog koncila, morala bi voditi više računa o tome kako bi se i na koji način prikladno opći ljudski moral, »moral čovjeka«, mogao ugraditi u ovaj velebni okvir »kršćanskog morala« u Kristovu pozivu; kako »esse humanum« ugraditi u »esse christianum«. Jasno je svima, nekom pastoralnom mudročću moramo pristupiti čovjeku izvan Crkve, pa mu majeutičkom vještinom dijaloga i uvjerenja osmisliti da se naš i njegov moral u bitnome ne samo ne razilaze nego da su identični.

Ti vidici u Häringa manjkaju, pa je s tog stanovišta njegov priručnik sjajna, ako hoćemo, cjelina za homogenu kršćansku katoličku sredinu, ali nipošto i sjajan vodič u nehomogenoj, pluralističkoj sekularističkoj sredini, kakvu de facto živimo. Nova izdanja *Kristova Zakona* trebala bi voditi računa o tim temeljnim današnjim zahtjevima, inače je opasnost da upadnemo upravo u ono isto što napadamo; naime, prigovaramo starim priručnicima da su ostali odličan ali »u se zatvoren corpus doctrinae«, u mnogome nepristupačan konkretnom životu. Sad je opasnost da na temelju Biblije i koncilskog imperativa stvorimo nove sjajne priručnike, da u njih ugradimo mnoga dostignuća psihologije, medicine, sociologije, pastoralne teologije, ali i opet da ti priručnici budu u sebi zatvorena cjelina, samo s tom razlikom što bi ta zatvorena cjelina sada stajala ne naspram vjernika nego naspram svih onih koji nisu u našem taboru.

Kako da bacimo most prema današnjem čovjeku svih boja, a da ostanemo vjerni koncilskom zahtjevu obnove moralne teologije? Ukoliko bi ovaj »corpus moralitatis christianae« prema II. vatikanskom saboru ostao zatvoreno blago koje ne možemo iznijeti na »šire tržište« čovječjega, ne samo kršćanskoga, života, što smo učinili? Ne bi li to bila zaista ista pogreška prošlosti samo na fatalniji način, jer se radi o tome da porušimo samu mogućnost izgradnje mostova ne prema kršćaninu nego prema čovjeku? Izgleda, stoga, da bi prilaz čudorednom problemu morao početi s čovjekom kao čovjekom u smislu Auerova »Autonomnog morala«, kako bi se u određenom trenutku rasprave prešlo na kršćansko tlo i tu pokazala sva grandiozna zamisao plana stvaranja i plana spasenja čovjeka.

Možda bi tim nekim načinom uveden u čudorednu problematiku današnji čovjek shvatio da u Božjoj zamisli postoji jedinstveno čudoređe (ne »poganski moral« i »kršćanski moral«) koje treba da ostvari jedinstveni tip čovjeka: onog ontički dignutog i ugrađenog u Kristu, a to smo upravo svi ljudi, i oni koje nazivamo »anonimnim kršćanima« i oni koje nazivamo »izričitim kršćanima«. Na taj bi način, možda, čovjek današnjice pomalo shvatio da drukčiji čovjek na globusu po planu stvaranja i po planu otkupljenja nije u vidu niti smije »moralno« egzistirati.

Očito je da se to neće moći postići tek nekim rečenicama ili marginalnim opaskama. Osvijetliti taj put toliko da svaki čovjek prihvati Krista i pokloni mu se kao jedinom legitimnom nosiocu Spasenja, nije malen zadatak. No to je naš zadatak pred kojim neminovno stojimo. Novi udžbenici treba da jasno naglase i da budu izrađeni u tom smjeru da svatko shvati da se »čovjekov moral« zaista u svemu bitnome posve uklapa u »kršćanski moral« i da se specifičnost kršćanskog morala ne sastoji ni u čemu kvantitativno novom nego u unutrašnjem božanskom elementu milosti: vjeri, ufanju, ljubavi, nasljedovanju Krista — »novoj« unutrašnjoj kršćanskoj intencionalnosti.

Rubovi

Prije ostalih treba pohvaliti »Kršćansku sadašnjost« koja se odlučila izdati cjelokupno Häringovo djelo. Ono je bez sumnje veliko obogaćenje ne samo naše teološke literature nego naše mnogostruke pastoralne prakse. Ukoliko cjelokupni pregled moralne teologije u nas možemo razdijeliti u tri epohe, prema dosta jasno

uočljivim cezurama: sva moralna teologija do Živkovića uključno, epoha svojevrstnog preporoda na temelju tomizma kako ju je inaugurirao Kuničić, epoha najnovijih nastojanja ostvarenja koncilskog usmjerenja, onda Häringovo djelo svakako spada u ovu zadnju epohu pokoncilskih ostvarenja.

Posebno treba istaknuti trud i zalaganje prevodilaca. Prijevod je zaista uspio. Jezik i stil privlače i zanose. Rijetko se gdje nailazi na neku nezgrapnost izraza ili nedotjeranost stila. Osobito su sretno birani neki izrazi koji krče put novom teološkom domaćem rječniku. Da neke navedem: »iskonski grijeh« (30, 67, 84), ne više »istočni« ili kako drukčije; »bogoobličnost, bogoobličan« (31, 74, 75), »bogosličnost« (237); »dorastao učenik« (34), »nesaglediv« (37); »postupni rast«, »postupno« (42, 71); »sukladno« (46); »događanje« (109); »slobodnovoljno« (125, 129, 423); »polazište« (279, 289); »djelatelj« (286); »kristolika spoznaja« (293); »kristolik bitak« (381), »kristoličnost« (449).

Prijevedi koji se mogu odobriti i pohvaliti ali mogu biti i diskutirani, među ostalim, jesu i slijedeći: »habitus« = »temeljno usmjerenje« (126); »intentio habitualis« = »namjera koja miruje« (126); »intentio virtualis« = »djelotvorna namjera« (126); »voluntarium« = »snaga voljnosti« (131), na drugim mjestima »voluntarium« = »slobodnovoljno« (125, 129, 423); »liberum« = »moć odlučivanja slobode« (131). S nekim izrazima se poznavalac hrvatskog jezika ne bi složio, no njih nalažim malo, recimo: »suština« (59, 154); »doprinositi« (97); »greška« (402, 457). Lektura je općenito veoma savjesno provedena pa nije potrebno upozoriti na malobrojna mjesta koja su lektorima izbjegla.

I sasvim na svršetku: ukoliko budemo imali hrabrosti prevoditi ili originalno izvoditi takva djela teologije, naša teološka perspektiva ima odličnu budućnost.